

Miroslaw J. LESZKA*

CAR BUŁGARSKI PIOTR (927-969) W BIZANTYŃSKIEJ HISTORIOGRAFII X-XII WIEKU**

Car Piotr, panujący w Bułgarii przez ponad czterdzieści lat (927-969)¹, jest uznawany za władcę koncentrującego swoją uwagę na sprawach Kościoła, dbającego o jego interesy, ostro zwalczającego herezję, człowieka zafascynowanego życiem monastycznym i głęboko religijnego. Do tego postrzega się go jako władcę słabego, pozbawionego większych ambicji, przeciwieństwo Symeona Wielkiego, jego ojca, wybitnego wodza, polityka i wizjonera². Piotra

* Prof. dr hab. Miroslaw J. Leszka – profesor zwyczajny w Katedrze Historii Bizancjum w Instytucie Historii na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego; e-mail: miroslaw.leszka@uni.lodz.pl.

** Niniejszy artykuł powstał w ramach projektu sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki, przyznanych na podstawie decyzji nr DEC-2014/14/M/HS3/00758 (*Państwo bułgarskie w latach 927-969. Epoka cara Piotra I Pobożnego*).

¹ Na temat rządów Piotra i ich oceny por. В.И. Златарски, *История на българската държава през средните векове*, t. I/2: *Първо българско Царство. От славянизацията на държавата до падането на Първото царство (852-1018)*, София 1927, 516-589; R. Browning, *Byzantium and Bulgaria. A Comparative Study across the Early Medieval Frontier*, London 1975, 67-72; J.V.A. Fine, *A Fresh Look at Bulgaria under Tsar Peter I (927-969)*, „Byzantine Studies” 5 (1978) 88-95; tenże, *The Early Medieval Balkans: A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*, Ann Arbor 1983, 160-189; И. Билярски, *Покровители на Царство. Св. Цар Петър и св. Параскева-Петка*, София 2004, 17-21; И. Божилов – В. Гюзелев, *История на средновековна България. VII-XIV в.*, София 2006, 271-307; I. Biliarsky, *St. Peter (927-969), Tsar of the Bulgarians*, w: *State and Church: Studies in Medieval Bulgaria and Byzantium*, ed. V. Gjuzelev – K. Petkov, Sofia 2011, 173-188; П. Павлов, *Векът на цар Самуил*, София 2014, 11-36 i 53-69; tenże, *Години на мир и „ратни беди” (927-1018)*, w: Г. Атанасов – В. Вачкова – П. Павлов, *Българска национална история*, vol. 3: *Първо българско царство (680-1018)*, Велико Търново 2015, 403-479; M.J. Leszka – K. Marinow, *Carstwo bułgarskie. Polityka, społeczeństwo, gospodarka, kultura, 866-969*, Warszawa 2015, 149-188; M.J. Leszka, *Rola cara Piotra (927-969) w życiu bułgarskiego Kościoła. Kilka uwag*, *VoxP* 36 (2016) t. 66, 429-442; M.Й. Лешка – К. Маринов, *Спорные вопросы правления болгарского царя Петра I (927-969)*, „Palaeobulgarica” 41 (2017) nr 1, 23-39. Por. też Z.A. Brzozowska – M.J. Leszka, *Maria Lekapene, Empress of the Bulgarians. Neither a Saint nor a Malefactress*, *Byzantina Lodziensia* 36, Łódź 2017.

² Najnowsze opracowania na temat Symeona: M.J. Leszka, *Symeon I Wielki a Bizancjum. Z dziejów stosunków bułgarsko-bizantyńskich w latach 893-927*, *Byzantina Lodziensia* 15, Łódź 2013 (= M.Й. Лешка, *Симеон Велики и Византия. Из историята на българ-византийските отношения през 893-927*, София 2017); *Българският златен век. Сборник в чест на цар Симеон Велики (893-927)*, ред. В. Гюзелев – И.Г. Илев – К. Ненов, Пловдив 2015.

czyni się odpowiedzialnym za kryzys i upadek państwa bułgarskiego, który nastąpił raptem w dwa lata po jego śmierci (971)³. Nasza wiedza o rządach Piotra pochodzi głównie ze źródeł o proveniencji bizantyńskiej. Wzmianki o nim znajdują się w różnorodnych źródłach bizantyńskich, poczynając od dzieł historiograficznych a na hagiograficznych kończąc⁴. Najważniejsze z perspektywy budowania wizerunku Piotra są dzieła historiograficzne i to one znajdują się w obrębie mojego zainteresowania. Piotr wzmiankowany jest w tekstach związanych z osobą Symeona Logotety⁵, w VI księdze *Kontynuacji Teofanesa*⁶, a także w *Historii* Leona Diakona⁷, jak również u późniejszych

³ Na ten temat: Лешка – Маринов, *Спорные вопросы*, s. 23-25 (tam dalsze wskazówki bibliograficzne).

⁴ Tematyka niniejszego artykułu znalazła już odzwierciedlenie we wcześniejszych moich publikacjach, por. M.J. Leszka, *Car Piotr w opinii Bizantyńczyków*, „Slavia Antiqua” 42 (2001) 97-106; tenże, *Wizerunek władców pierwszego państwa bułgarskiego w bizantyńskich źródłach pisanych (VIII - pierwsza połowa XII wieku)*, Byzantina Lodziensia 7, Łódź 2003, 130-138. Niniejszy tekst stanowi rozwinięcie i uzupełnienie moich wcześniejszych rozważań.

⁵ Na temat Symeona i prac związanych z jego imieniem por. В.Н. Златарски, *Известията за българите в хрониката на Симеон Метакфраст и Логотет*, w: tenże, *Избрани произведения в четири тома*, t. 1, red. П. Петров, София 1972, 359-573; А.П. Каждан, *Хроника Симеона Логофета*, „Византийский Временник” 15 (1959) 125-143; W. Swoboda, *Kontynuacja Georgiosa*, w: *Słownik Starożytności Słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*, t. 2, red. W. Kowalenko – G. Labuda – T. Lehr-Splawiński, Wrocław 1965, 468; M. Каймакамова, *Българска средновековна историопис*, София 1990, 170-171; A. Brzóstkowska, *Kroniki z kregu Symeona Logotety*, w: *Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian, seria grecka*, z. 5: *Pisarze z X wieku*, przekł. i oprac. A. Brzóstkowska, Prace Slawistyczne 127, Warszawa 2009, 64-67; J. Howard-Johnston, *Byzantium, Bulgaria and the Peoples of Ukraine in the 890s*, w: *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, t. 7, ред. А.Й. Айбабин, Симферополь 2000, 343-345; S. Wahlgren, *Autor und Werk*, w: *Symeonis Magistri et Logothetae Chronicon*, ed. S. Wahlgren, Berolini – Novi Eboraci 2006, 3-8; W. Treadgold, *The Middle Byzantine Historians*, Basingstoke 2013, 197-224.

⁶ Na temat autorstwa, podstaw źródłowych i przesłania *Kontynuacji Teofanesa* por. А.П. Каждан, *Из истории византийской хронографии X в.*, 1: *О составе так называемой „Хроники Продолжателя Феофана”*, „Византийский Временник” 19 (1961) 76-96; A. Markopoulos, *Théodore Daphnopatés et la Continuation de Théophane*, JÖB 35 (1985) 171-182; J. Signes Codoñer, *Algunas consideraciones sobre la autoría del Theophanes Continuatus*, „Erytheia” 10 (1989) 17-28; J. Ljubarskij, *Theophanes Continuatus and Genesis. Das Problem einer gemeinsamen Quelle*, „Byzantinoslavica” 48 (1987) 45-55; tenże, *Сочинение Продолжателя Феофана. Хроника, история, жизнеописание?*, w: *Продолжатель Феофана, Жизнеописаниежвизантийскии царей*, ред. tegoż, Санкт-Петербург 1992, 293-368; J.M. Featherstone, *Theophanes Continuatus VI and De Cerimoniis I*, 96, ByzZ 104 (2011) 115-123; I. Ševčenko, *Introduction*, w: *Chronographiae quae Theophanis Continuati nomine fertur Liber que Vita Basilii Imperatoris amplectitur*, ed. I. Ševčenko, Berlin 2011, 3-13; J.M. Featherstone, *Theophanes Continuatus: A History for the Palace*, w: *La face cachée de la littérature byzantine. Le texte en tant que message immédiat, Actes du Colloque internationale, Paris, 5-7 juin 2008*, sous la dir. de P. Odorico, Dossiers Byzantins 11, Paris 2012, 123-135.

⁷ Na temat życia i twórczości Leona Diakona, por. С.А. Иванов, *Пolemическая направленность «Истории» Лва Диакона*, „Византийский Временник” 43 (1982) 74-80; O. Jugiewicz, *Histo-*

autorów – kronikarzy bizantyńskich – Jana Skylitzesa z XI w.⁸ i Jan Zonarasa z XII wieku⁹.

1. Tytułatura Piotra w źródłach bizantyńskich. W pierwszej kolejności warto zwrócić uwagę na to, jak tytułowany był Piotr w źródłach bizantyńskich, co w jakimś stopniu świadczyć może o stosunku do niego Bizantyńczyków. Piotr otrzymał, jak się wydaje, w ramach układu bizantyńsko-bułgarskiego z roku 927 prawo do noszenia tytułu bazyleusa Bułgarów¹⁰. O tej zmianie w tytułowaniu władcy bułgarskiego, co prawda bez wymienienia imienia Piotra, wspomina Konstantyn Porfirogeneta w dziele *O ceremoniach dworu bizantyńskiego*:

„Do archonta Bułgarii z łaski Boga: „W imię Ojca i Syna i Ducha Świętego, jednego i jedynego prawdziwego Boga. Konstantyn i Roman w tego samego Boga wierzący cesarze Romajów do naszego upragnionego duchowego syna, a z Bożej łaski archonta nade wszystko chrześcijańskiego narodu Bułgarów». Od niedawna zaś pisze się tak: «Konstantyn i Roman pobożni w Chrystusie Bogu samowładni cesarze Romajów do upragnionego na-

ria literatury bizantyńskiej. Zarys, Wrocław 1982, 181-182; М.Я. Сюсюмов, *Лев Диакон и его время*, w: Лев Диакон, *История*, perev. М.М. Копыленко, *Комментарии* М.Я. Сюсюмов – С.А. Иванов, Москва 1988, 137-165; *The History of Leo the Deacon. Byzantine Military Expansion in the Tenth Century*, introd., transl., annot. A-M. Talbot – D.F. Sullivan, with assistance G.T. Dennis – S. McGrath, Washington 2006, 9-52; A. Kazhdan, *History of Byzantine Literature (850-1000)*, ed. Ch. Angelidi, Athens 2006, 278-286.

⁸ O Janie Skylitzesie i jego dziele, por. H. Thurn, *Ioannes Skylitzes, Autor und Werk*, w: Ioannes Scylitzes, *Synopsis historiarum*, rec. I. Thurn, CFHB (Series Berolinensis) 5, Berolini – Novi Eboraci 1973, VII-LVI; W. Seibt, *Johannes Skylitzes: Zur Person des Chronisten*, JÖB 25 (1976) 81-85; J. Bonarek, *Romajowie i obcy w Kronice Jana Skylitzesa. Identyfikacja etniczna Bizantyńczyków i ich stosunek do obcych w świetle Kroniki Jana Skylitzesa*, Toruń 2003, 15-24; C. Holmes, *The rhetorical structure of Skylitzes' Synopsis Historion*, w: *Rhetoric in Byzantium*, ed. E. Jeffreys, Aldershot 2003, 187-199; J.-C. Cheynet, *John Skylitzes, the author and his family*, w: John Skylitzes, *A synopsis of Byzantine History, 811-1057*, introd., text, notes, transl. J. Wortley, Cambridge 2010, IX-XI; B. Flusin, *Re-writing history: John Skylitzes' Synopsis historion*, w: John Skylitzes, *A synopsis*, s. XII-XXXIII.

⁹ Na temat Zonarasa i jego dzieła, por. K. Ziegler, *Zonaras*, RE X/A1 718-732; I. Grigoriadis, *Linguistic and literary studies in the Epitome Historion of John Zonaras*, Thessaloniki 1998; T.M. Banchich, *Introduction*, w: *The History of Zonaras from Alexander Severus to the Death of Theodosius the Great*, transl. T.M. Banchich – E.N. Lane, New York 2009, 1-19; Treadgold, *The Middle*, 388-390.

¹⁰ Βασιλεὺς Βουλγάρων/Βουλγαρίας – por. Г. Бакалов, *Средновековният български владетел. Титулатура и инсигнии*, София 1995², 169-172; Г. Атанасов, *Инсигниите на средновековните български владетели. Корони, скиптри, сфери, оръжия, костюми, накити*, Плевен 1999, 96-99; А. Николов, *Политическа мисъл в ранносредновековна България (средата на IX – края на X в.)*, София 2006., 234; Т. Тодоров, *Владетелският статут и титла на цар Петър I след октомври 927 г.: писмени сведения и сфрагистични данни (сравнителен анализ)*, w: *Юбилеен сборник. Сто години от рождението на д-р Васил Хараланов (1907-2007)*, Шумен 2008, 93-108.

szego syna duchowego, kyriosa, tym samym basileusa Bułgarii (βασιλέα Βουλγαρίας)»¹¹.

Skoro Konstantyn, przecież niechętnie nastawiony do Bułgarów, w tym samego Piotra¹², nie przemilczał tego faktu, to można by się spodziewać, że tytułowanie władcy północnego sąsiada bazyleusem Bułgarów powinno być w bizantyńskich źródłach powszechne. Tak jednak nie jest – tytuł ten pojawia się w nich jedynie sporadycznie¹³.

Jeśli chodzi o źródła historiograficzne, to Piotr bezpośrednio został nazwany bazyleusem wprost przez Jana Skylitzesa¹⁴, zaś u Symeona Logotety, w *Kontynuacji Jerzego Mnicha* i w VI księdze *Kontynuacji Teofanesa* określony został bazyleusem jako mąż Marii (ὡς βασιλεῖ προσηρμόσθη ἀνδρὶ)¹⁵.

¹¹ Constantinus Porphyrogenitus, *De ceremoniis aulae byzantinae* II 48, rec. I.I. Reiskius, CSHB [5], Bonnae 1829, 690, 6-16, tłum. A. Brzóstkowska i W. Swoboda: *Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian, seria grecka, z. 4: Pisarze z VIII-XII wieku*, wyd. A. Brzóstkowska – W. Swoboda, Prace Slawistyczne 106, Warszawa 1997, 100. W innym ze swoich dzieł, *O zarządzaniu państwem*, Konstantyn Porfirogeneta określa Piotra tytułem κέρτιος, por. Constantine Porphyrogenitus, *De administrando imperio* 13, ed. G. Moravcsik, CFHB 1, Washington 1967, 148.

¹² Por. Г.Г. Литаврин, *Константин Багрянородный о Болгарии и Болгарах*, w: *Сборник в чест на акад. Димитър Ангелов*, ред. В. Велков, София 1994, 30-37.

¹³ Spotykamy go w liście Teofilakta, patriarchy Konstantynopola, skierowanym do Piotra (*Theophylacti epistula ad Petrum Bulgariae regem* fol. 171', ed. I. Dujčev: tenże, *L'epistola sui Bogomili del patriarcha Teofilatto*, w: tenże, *Medioevo bizantino-slavo*, vol. 1: *Saggi di storia politica e culturale*, Storia e Letteratura 102, Roma 1965, 311, 1). Patriarcha, jako syn Romana Lekapena, spowinowacony był z Piotrem, a sam list powstał w patriarszej kancelarii. Użycie oficjalnego tytułu bułgarskiego władcy jest tutaj całkowicie zrozumiałe. Piotr nazwany został bazyleusem również w *II Sygillionie* cesarza Bazylego II z maja 1020 r., wystawionym dla arcybiskupa Ochrydy (Й. Иванов, *Български старини из Македония*, София 1970, 556: „Πέτρον τοῦ βασιλέως”). Dokument ten wyszedł z cesarskiej kancelarii i miał stanowić prawną podstawę dla funkcjonowania arcybiskupstwa bułgarskiego. Autorzy tego tekstu działający w oparciu o cesarskie archiwa doskonale musieli wiedzieć jaki tytuł nosił władca bułgarski, a *Sygillion* jako akt prawny wymagał przecież precyzji. Por. Leszka, *Wizerunek*, s. 131; Д. Чешмеджиев, *Цар Петър във византийските извори*, w: *Кръгла маса. „Златният век на цар Симеон: политика, религия и култура*, ред. В. Станев, София 2014, 108.

¹⁴ Ioannes Scylitzes, *Synopsis historiarum*, CFHB 5, s. 255, 73(5). Trzeba odnotować, że tytuł βασιλεύς nie pojawia się we wszystkich rękopisach dzieła Jana Skylitzesa. Zastąpione ono zostało albo terminem ἀρχηγός [(Rękopis wiedeński nr 35 (A), Rękopis Coinslin nr 136 (C)] albo πρῶτος [Rękopis mediolański (Ambros. 912), rkp. B). Na tę kwestię zwrócił uwagę J. Bonarek, (*Romajowie*, s. 147, nota 266).

¹⁵ Symeon Magister et Logotheta, *Chronicon*, 136. 51, rec. S. Wahlgren, CFHB (Series Berolinensis) 44/1, Berolini – Novi Eboraci 2006, 329; *Theophanes Continuatus* VI 23, rec. I. Bekker, CSHB [31], Bonnae 1838, 415, 7; Georgius Monachus, *Vitae imperatorum recentiorum. De Constantino Porphyrogenito et Romano Lacapeno* 34, rec. I. Bekker, CSHB [31], Bonnae 1838, 907, 2. Por. Z.A. Brzozowska, *Car i caryca czy cesarz i cesarzowa Bułgarów? Tytułatura Piotra i Marii-Ireny Lekapeny w średniowiecznych tekstach słowiańskich (Jak powinniśmy nazywać władców bułgarskich z X stulecia)*, „Die Welt der Slaven” 62 (2017) 17-26.

Często używanym wobec niego tytułem był archont¹⁶. Wyjątkowo, jedynie u Leona Diakona znajdujemy terminy ἡγῆτωρ¹⁷ i ἀρχηγός¹⁸. Bardzo często bizantyńscy autorzy nie używają żadnego tytułu, a określają bułgarskiego władcę jako Piotra Bułgara lub po prostu używają jedynie jego imienia¹⁹. Wszystkie wymienione powyżej tytuły używane w stosunku do Piotra były mocno osadzone w bizantyńskim piśmiennictwie²⁰. Zdziwienie może budzić fakt, iż w dziełach historiograficznych jedynie Jan Skylitzes wprost określa Piotra mianem bazyleusa. Z czego to wynika? Nieużywanie cesarskiego tytułu w stosunku do Piotra, jak się wydaje, było posunięciem zamierzonym, którego celem było obniżenie jego pozycji w stosunku do bizantyńskiego cesarza. Oczywistym jest, że władca bułgarski, nosząc tytuł bazyleusa Bułgarów, nie był równy bizantyńskiemu cesarzowi, ale trzeba pamiętać, iż w Bizancjum silnie zakorzenione było przekonanie, iż tytuł bazyleusa winien przysługiwać tylko cesarzowi władającemu Konstantynopolem. Warto przypomnieć, jak ostro Bizantyńczycy protestowali przeciw przyjęciu cesarskiego tytułu przez Karola Wielkiego²¹ czy też jak wrogo nastawiony był Nicefor II Fokas wobec Ottona I, odnowiciela instytucji cesarstwa na Zachodzie²². Ustępstwo w tej sprawie wobec Piotra przyszło Bizantyńczykom o tyle łatwiej, że Symeon, jego poprzednik, zdążył ich już do tego w jakiś stopniu przyzwyczaić, używając tego tytułu tak za, jak i bez, ich zgody, a nawet wręcz nazywając się bazyleusem Romajów²³. Piotr tak wielkich ambicji raczej nie miał i zadowolił

¹⁶ Np. Georgius Monachus, *Vitae imperatorum recentiorum. De Constantino Porphyrogenito et Romano Lacapeno* 28, CSHB [31], 904, 2-3; Symeon Magister et Logotheta, *Chronicon* 136. 45, CFHB (Series Berolinensis) 44/1, s. 326; Ioannes Scylitzes, *Synopsis historiarum*, CFHB 5, 223, 225 (jak wspomniano powyżej autor ten używa również tytułu bazyleus); tytuł archont występuje zarówno przed zawarciem pokoju, jak również po tym wydarzeniu; Pseudo-Symeon Magister ac Logotheta, *Annales* 33, rec. I. Bekker, CSHB [31], Bonnae 1838, 740, 10.

¹⁷ Leo Diaconus, *Historia* V 2, rec. C.B. Hasius, CSHB [33], Bonnae 1828, 78, 10.

¹⁸ Tamże IV 5, CSHB [33], s. 61, 13.

¹⁹ Por. Symeon Magister et Logotheta, *Chronicon* 136. 45, CFHB (Series Berolinensis) 44/1, s. 326; tamże 136. 47, CFHB (Series Berolinensis) 44/1, s. 327; tamże 136. 51, CFHB (Series Berolinensis) 44/1, s. 328; *Theophanes Continuatus* VI 28, CSHB [31], s. 419. 10; tamże VI 35, CSHB [31], s. 422, 11; Pseudo-Symeon Magister ac Logotheta, *Annales* 39, CSHB [31], s. 744, 11; Georgius Monachus, *Vitae imperatorum recentiorum. De Constantino Porphyrogenito et Romano Lacapeno* 31, CSHB [31], s. 905, 12-13; tamże 32, CSHB [31], s. 906, 9; tamże 40, CSHB [31], s. 910, 18. Zob. Leszka, *Wizerunek*, s. 132; Чешмеджиев, *Цар Петър*, s. 108.

²⁰ Na ten temat por. Бакалов, *Средновековният български*, s. 98-195.

²¹ Por. C.N. Tsirpanlis, *Byzantine Reactions to the Coronation of Charlemagne*, „Byzantina” 6 (1974) 347-360.

²² Por. С.А Иванов, *Византийско-болгарские отношения в 966-969 гг.*, „Византийский Временник” 42 (1981) 95-96.

²³ Na temat starań Symeona o cesarski tytuł por. И. Божилков, *Цар Симеон Велики (893-927): Златният век на Средновековна България*, София 1983, 98-100; Бакалов, *Средновековният български*, s. 150-168; Leszka, *Symeon I Wielki*, s. 138-158 i 236-247; А. Николов, „Великият между царете”. *Изграждане и утвърждаване на българската царска институция през*

się tytułem cesarza „etnicznego”. W miarę upływu czasu, kiedy pamięć Bizantyńczyków zarówno o zapędach Symeona, jak i jego zwycięstwach nad nimi trochę przyblakła, ustępstwo w sprawie tytułu cesarskiego wobec jego syna wydawać się mogły zbyt daleko idące. Z tego też względu, jak można przypuszczać, starali się o nim zapomnieć. Tendencję tę dostrzegamy u Leona Diakona, co tłumaczyć można tym, że jego dzieło powstało w czasach, kiedy toczyła się wojna między Bizancjum a carem Samuelem, zaś sam autor miał bardzo emocjonalny, negatywny stosunek do Bułgarów, będący konsekwencją jego doświadczeń związanych z udziałem w przegranej przez Bizantyńczyków kampanii roku 986²⁴. Stosowanie nomenklatury – która nie oddawała rzeczywistego i akceptowanego przecież przez Bizancjum tytułu Piotra – używanej wobec władców bułgarskich w czasach pogańskich miało zapewne z jednej strony na celu obniżenie jego pozycji w oczach bizantyńskich czytelników, z drugiej zaś było wyrazem obecnej w literaturze bizantyńskiej tendencji do archaizowania, wreszcie po trzecie był to przejaw widocznej u niektórych autorów greckich niechęci do Bułgarów.

Jan Skylitzes z kolei, który stosuje tytuł bazyleusa wobec Piotra, pisał swe dzieło, kiedy Bułgaria już nie istniała. Z pewnością fakt, iż Bizancjum zniszczyło państwo, które kiedyś rządzone było przez władcę noszącego tytuł bazyleusa, mógł napawać Bizantyńczyków dumą. Potwierdzeniem tej konstatacji może być fakt, iż Borys II, ostatni bułgarski władca pierwszego państwa, jak żaden spośród swoich poprzedników, często określany był mianem βασιλεὺς τῶν βουλγάρων²⁵. Także władców tzw. państwa Komitopulów, z którymi przyszło walczyć Bazylemu II i ostatecznie ich pokonać, uznawał Jan Skylitzes za cesarzy²⁶. Jest to również widoczne przy opisie triumfu Jana I Tzymiskesa, gdzie bardzo wyraźnie podkreślono, iż w rękach Bizantyńczyków znalazła się cesarska odzież i cesarskie insygnia władzy bułgarskich panujących²⁷. Nie

управлението на Симеон I, w: *Българският златен век. Сборник в чест на цар Симеон Велики (893-927)*, red. В. Гюзелев – И.Г. Илиев – К. Ненов, Пловдив 2015, 149-188.

²⁴ Opis wyprawy Bazylego II przeciw Bułgarom – Leo Diaconus, *Historia* X 8, CSHB [33], s. 171, 1 - 173, 11.

²⁵ Ioannes Scylitzes, *Synopsis historiarum*, CFHB 5, s. 255, 73 (5); tamże, s. 297, 78 (9); tamże, s. 310, 64 (18); Ioannes Zonaras, *Epitomae historiarum* XVII 2, 28, rec. Th. Büttner-Wobst, CSHB [49], Bonnae 1897, 529, 7. Por. tamże XVII 4, 3, s. 535, 18 (Zonaras w opisie czasów Borysa II opiera się na przekazie Skylitzesa przeto nie dziwi fakt określania bułgarskiego władcy mianem bazyleusa). Być może postawa Skylitzesa i Zonarasa była również spowodowana wpływami bułgarskimi na dworze cesarskim w czasach, kiedy obaj tworzyli. Szerzej na temat wizerunku Borysa w źródłach bizantyńskich – М.Й. Лешка, *Образът на българския цар Борис II във византийските извори*, „Studia Balcanica” 25 (2006) 145-152.

²⁶ Por. Ioannes Scylitzes, *Synopsis historiarum*, CFHB 5, s. 358-359, 14-15 (41) (Ochryda jako stolica bułgarskich bazyleusów).

²⁷ Por. tamże, CFHB 5, s. 310, 60-66 (18); Ioannes Zonaras, *Epitomae historiarum* XVII 4, 3-4, CSHB [49], s. 535, 16 - 536, 3; Leo Diaconus, *Historia* IX 12, CSHB [33], s. 158, 25 - 159, 1. Na temat przebiegu uroczystości związanych z triumfem nad Bułgarami por. Златарски, *История*, s. 627-629; M. McCormick, *Eternal Victory: Triumphal Rulership in Late Antiquity, Byzantium and*

można przy tym wykluczyć, że na Jana Skylitza pewien wpływ mógł mieć fakt, iż po podboju Bułgarii w 1018 r. doszło do włączenia części bułgarskiego możnowładztwa, w tym przedstawicieli rodu Samuela, w obręb bizantyńskiej elity rządzącej. Symbolicznym tego wyrazem był związek małżeński Izaaka I Komnena, cesarza w latach 1057-1059, z Katarzyną, córką Jana Władysława i jego żony Marii.

2. Wizerunek Piotra w kontekście zawarcia pokoju w 927 r. i w początkach rządów. Piotr pojawia się w źródłach bizantyńskich najczęściej w związku z zawarciem pokoju w 927 r. U kronikarzy bizantyńskich znajdujemy nader jednolitą sekwencję wydarzeń, prowadzących do wspomnianego układu, co sprawia wrażenie, iż istniała jakaś oficjalna wersja, na której się opierali. Sekwencja wydarzeń wygląda w sposób następujący: śmierć Symeona – zbrojna wyprawa Piotra na teren Macedonia – potajemne wysłanie do Konstantynopola posła Kalokira z propozycją pokoju w obawie przed kontrakcją Romana Lekapena – przyjęcie oferty pokojowej przez Romana – negocjacje w Mesembrii – przybycie delegacji bułgarskiej na czele z Jerzym Sursuwulem do bizantyńskiej stolicy – uzgodnienie warunków pokoju – poznanie przez Bułgarów Marii, córki Krzysztofa – przybycie Piotra – podpisanie układu pokojowego – ślub Piotra i Marii – przyjęcie weselne – wyjazd młodej pary z Konstantynopola. Taki jest zrab wydarzeń związanych z układem roku 927, obecny w źródłach historiograficznych²⁸. Z tego przekazu w sposób jednoznaczny wynika, że stroną inicjującą rokowania pokojowe był Piotr, a powodem jego działania strach przed Rzymianami, którzy szykowali się do wyprawy odwetowej przeciwko niemu. Co więcej, negocjacje pokojowe rozpoczął on potajemnie, co świadczyć by mogło, iż nie miał autorytetu, by narzucić swoją wolę własnym poddanym. Bizantyńscy historiografowie ukazują Piotra, na początku jego rządów, jako władcę słabego, zmuszonego do proszenia o pokój, a na domiar złego pozbawionego autorytetu we własnym państwie. Najbardziej

the Early Medieval West, Cambridge 1987, 171-175. Zob. S. Rek, *Geneza tytułu carskiego w państwie zachodniobułgarskim*, „Balcanica Posnaniensia” 2 (1985) 52-53; G. Prinzing, *Das Bamberger Gunthertuch in neuer Sicht*, „Byzantinoslavica” 54 (1993) 218-231; Атанасов, *Инсигниите*, s. 102-105; Leszka, *Wizerunek*, s. 141-142. T. Papamastorakis, *The Bamberg Hanging Reconsidered*, „Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας” 24 (2003) 375-392. Na temat wydźwięku tej ceremonii wypowiedział się stosunkowo niedawno T. Todorow (*България през втората и третата четвърт на X век: политическа история*, София 2006, 238; niepublikowana praca doktorska). Trudno jednak zgodzić się z jego opinią, iż była to jedynie detronizacja władcy, a nie symboliczny kres państwa bułgarskiego.

²⁸ Por. Symeon Magister et Logotheta, *Chronicon* 136.45-51, CFHB (Series Berolinensis) 44/1, s. 326-329; *Theophanes Continuatus* VI 22-23, CSHB [31], s. 412, 9 - 415, 9; Pseudo-Symeon Magister ac Logotheta, *Annales* 33-34, CSHB [31], s. 740, 4 - 741, 15; Georgius Monachus, *Vitae imperatorum recentiorum. De Constantino Porphyrogenito et Romano Lacapeno* 28-34, CSHB [31], s. 904, 1 - 907, 5; Ioannes Scylitzes, *Synopsis historiarum*, CFHB 5, s. 222-224, 12-60 (18); Ioannes Zonaras, *Epitomae historiarum* XVI 19, 1-4, CSHB [49], s. 474, 8 - 475, 4.

spektakularnym wydarzeniem z pobytu Piotra w Konstantynopolu był jego ślub z Marią Lekapeną. Małżeństwo to miało gwarantować trwałość układu pokojowego. Wydanie kobiety z cesarskiego rodu za obcego było wydarzeniem bez precedensu w dziejach Bizancjum. Ale, co znamienne, w oficjalnej wersji wydarzeń nie znajdziemy nawet aluzji do wyjątkowości tego faktu²⁹. Uroczystości weselne były celebrowane w Konstantynopolu w taki sposób, aby pokazać Konstantynopolitańczykom, iż małżeństwo Marii z Piotrem Bułgarem nie zostało wymuszone przez sytuację geopolityczną, lecz że będzie ono początkiem trwałego pokoju. Historycy bizantyńscy widzieli w małżeństwie Marii z Piotrem wyłącznie jego pozytywne strony, wskazując na zawarcie pokoju, którego ono było przypieczętowaniem, a także podkreślając, że nie było to jakieś wielkie nieszczęście dla samej Marii, która, choć co prawda smuciła się, że nie będzie miała stałych kontaktów z rodziną, to jednak w głębi duszy cieszyła się na myśl, że zostanie bułgarską władczynią, co z pewnością trzeba odczytywać jako wyraz uznania dla Piotra³⁰.

Z początkami rządów Piotra wiąże się jeszcze kwestia wystąpień przeciw niemu jego braci – Jana³¹ i Michała³². Bizantyńscy historycy nie przedstawiają w tym kontekście swojej opinii o Piotrze. Natomiast sposób ukazania tych wydarzeń pozwala wyciągnąć pewne wnioski, co do ich intencji i opinii na jego temat. Na pierwszy rzut oka mogłoby się wydawać, że według bizantyńskich historiografów wystąpienia Jana i Michała świadczyły o słabej pozycji Piotra i jego braku autorytetu³³. Jednak bliższe przyjrzenie się rzeczonym przekazom nie pozwala na zaakceptowanie takiego stanowiska. W sposób jednoznaczny świadczy o tym bowiem przebieg tych buntów, które zarówno w pierwszym,

²⁹ Por. Constantine Porphyrogenitus, *De administrando imperio* 13, CFHB 1, s. 146-163. Twierdził on, że wydanie Marii za obcego władcę było niezgodne z funkcjonującym w tej kwestii prawem. To, że do niego doszło, było konsekwencją braku wykształcenia Romana Lekapena, który był człowiekiem prostym, nieurodzonym w purpurze. Umniejszał on także znaczenie tego związku, pisząc, iż Maria nie była córką legalnego cesarza i nie była to aż tak wielka ujmą, bo Bułgarzy byli przecież chrześcijanami. Ale nawet Konstantyn dostrzegwał fakt, że zawarcie pokoju, którego gwarancją było małżeństwo Marii, dało wolność wielu bizantyńskim jeńcom. Konstantyn VII wywodzi zakaz zawierania związków małżeńskich przez kobiety z cesarskiego domu z obcymi z prawodawstwa Konstantyna Wielkiego, który takiego prawa nie wydał. Por. G. Prinzing, *Bizantyńczycy wobec obcych*, oprac. K. Iłski, Poznań 1998, 27-28; Brzozowska – Leszka, *Maria Lekapene*, s. 63-65.

³⁰ Por. *Theophanes Continuatus* VI 23, CSHB [31], s. 415, 3-9; Georgius Monachus, *Vitae imperatorum recentiorum. De Constantino Porphyrogenito et Romano Lacapeno* 34, CSHB [31], s. 906, 22 - 907, 5. Szerzej na ten temat: Brzozowska – Leszka, *Maria Lekapene*, s. 59-69 (tam dalsza literatura).

³¹ Por. *Theophanes Continuatus* VI 28, CSHB [31], s. 419, 10-24; Symeon Magister et Logotheta, *Chronicon* 136.60, CFHB (Series Berolinensis) 44/1, s. 335; Ioannes Scylitzes, *Synopsis historiarum*, CFHB 5, s. 225-226, 1-11 (23). Na temat wystąpienia Jana: M.J. Leszka, *Spisek Jana przeciw carowi Piotrowi (928) – raz jeszcze*, „Balcanica Posnaniensia” 23 (2016) 5-13.

³² Por. *Theophanes Continuatus* VI 29, CSHB [31], s. 420, 1-10; Ioannes Scylitzes, *Synopsis historiarum*, CFHB 5, s. 226, 11-19 (23); szerzej na temat M.J. Leszka, *Bunt Michała (930)*, „Slavia Antiqua” 58 (2017) (w druku).

³³ Por. Bonarek, *Romajowie*, s. 146.

jak i drugim przypadku zakończyły się całkowitym sukcesem Piotra i to nawet bez konieczności podjęcia przez niego walk ze swoimi konkurentami. W przypadku Jana jego spisek został wykryty, a jego uczestnicy z rozkazu Piotra, który wykazał się zdecydowaniem, zostali przykładnie i surowo ukarani. Wobec brata jednak zachował się Piotr wstrzemięźliwie, z cesarską wyrozumiałością, czy wręcz łagodnością, na co zapewne nie mógłby sobie pozwolić, gdyby sądził, że Jan stanowi dla niego jakieś poważne zagrożenie.

Z kolei wystąpienie Michała, zakończyło się, podobnie zresztą jak w przypadku Jana, zanim tak naprawdę się zaczęło i to bez jakiegokolwiek interwencji ze strony Piotra. Powodem takiego stanu rzeczy była niespodziewana śmierć Michała. Jego zwolennicy w obawie przed karą ze strony Piotra, co podkreśla Jan Skylitzes, uciekli z Bułgarii. Taki rozwój wypadków z jednej strony wyraźnie świadczył o tym, że Piotr znajdował się pod szczególną opieką Bożej Opatrzności, z drugiej zaś, że cieszył się autorytetem i widziano w nim surowego i zdecydowanego władcę, co po części musiało być spowodowane sposobem w jaki rozprawił się ze spiskowcami wspierającymi Jana. Buntownicy wystąpili przeciw Piotrowi tylko z tego powodu, że ich przywódcą był Michał, podobnie jak Piotr, syn Symeona i członek panującego rodu. Tylko jego osoba dawała bowiem rebeliantom pewną nadzieję na sukces. Gdy Michała zabrakło jego stronnicy nie widzieli już żadnych szans w starciu z panującym władcą.

Sposób w jaki bizantyńscy autorzy scharakteryzowali Piotra w przywołanych wyżej sytuacjach świadczy w moim przekonaniu o tym, że widzieli w nim silnego i zdecydowanego władcę, umiającego sobie radzić w obliczu wewnętrznego zagrożenia, a ponadto człowieka cieszącego się Boską opieką. Wydawać by się mogło, że jest to sprzeczne z tym, co pisali o nim w kontekście wydarzeń poprzedzających zawarcie pokoju. Trzeba jednak pamiętać, że dla nich kryterium oceny Piotra była bizantyńska racja stanu i chęć ukazania w pozytywnym świetle swego państwa oraz dokonania jego władców.

Pewnym cieniem na wizerunku Piotra jako władcy, który odnajdujemy w opisie wystąpień jego braci, kładzie się to, że miał się on dać wyprowadzić w pole bizantyńskiemu posłowi Janowi, który bez jego zgody wywiózł Jana z Presławia do Konstantynopola. Abstrahując od tego czy jest to prawdziwa informacja, to warto zauważyć, że bizantyńscy autorzy nie czynią mu z tego zarzutu, czemu zresztą nie należy się dziwić. „Uprowadzenie” Jana ukazywało bowiem Bizantyńczyków w korzystnym świetle.

3. Postawa religijna Piotra. Obraz władcy w ostatnich latach rządów.

W źródłach historiograficznych w związku z Piotrem wypływa ocena jego postawy religijnej³⁴. Leon Diakon określa Piotra w sposób następujący: „czło-

³⁴ Ta kwestia wyraźniej widoczna jest przede wszystkim w: *Theophylacti epistula ad Petrum Bulgariae regem* fol. 171', 3-12, ed. Dujčev, s. 311, tłum. A. Maciejewska: „Jakże wielkim skarbem jest dusza wierna i miłująca Boga, nasz synu duchowy oraz najlepszy i najznakomitszy z krewnych, a szczególnie jeśli będzie jednocześnie duszą władcy i przywódcy – jak Wasza – umiejacą kochać

wiek miły Bogu i czcigodny”³⁵. Można więc sądzić, iż Bizantyńczycy wysoko cenili postawę religijną bułgarskiego władcy. Co jest tym wyraźniejsze, że tenże sam Leon Diakon we wzmiankowanym fragmencie, nie omieszkał określić Piotra mianem ἡγῆτωρ τῶν Μυσῶν³⁶, nie uznając za stosowne nazwać go bazyleusem Bułgarów. Dla Leona Diakona Piotr był z pewnością godnym szacunku, bogobojnym człowiekiem, ale tylko przywódcą Myzów – barbarzyńców. Z powyższą uwagą znakomicie koresponduje opis poselstwa bułgarskiego do Nicefora II Fokasa – który wyszedł spod jego pióra – przybyłego do Konstantynopola, by w imieniu Piotra przypomnieć Bizantyńczykom o wypłacie należnego Bułgarom trybutu. Wówczas to zirytowany cesarz miał nazwać Bułgarów nędznym i podłym ludem³⁷, a Piotra określić mianem archonta gryzącego skórę i w skórę odzianego, co z pewnością stanowić musiało obelgę³⁸. Nie jest pewne, czy taka scena miała rzeczywiście miejsce³⁹, ale sam fakt, że piszący pod koniec X w. Leon Diakon mógł uznać ją za możliwą, świadczy o tym z jaką wyższością ówczesni Bizantyńczycy traktowali swych bułgarskich sąsiadów.

i czcić to, co dobre i pożyteczne! Prowadząc bowiem żywot roztropny i dobrze się sprawując, nie tylko sobie samej zapewniasz dobro, ale również, obejmując wielce opiekuńczą troską każdego znajdującego się pod jej władzą, troszczysz się dlań o to, co najistotniejsze i co dotyczy zbawienia. Cóż zaś ważniejszego czy bardziej zbawiennego nad wiarę niezepsutą i szczerą, nad zdrowe pojęcie o boskości, dzięki któremu z czystą świadomością czcimy jedynego Boga, najczystsze i najświętszego? A to właśnie jest główny składnik naszego zbawienia”. Na temat religijnej postawy Piotra i jego zaangażowaniu w życie Kościoła bułgarskiego por. Leszka, *Rola cara Piotra (927-969)*, passim.

³⁵ Leo Diaconus, *Historia V 2*, CSHB [33], s. 78, 10, tłum. A. Brzóstkowska: *Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian, seria grecka*, z. 5, s. 109. Cf. И. Дуйчев, *Стара българска книжнина*, vol. 1, София 1943, 220; Л. Симеонова, *Образът на българския владетел във византийската книжнина (средата на IX – началото на XI в.)*. Няколко примера, w: *Представата за „другия“ на Балканите*, София 1995, 27.

³⁶ Leo Diaconus, *Historia V 2*, CSHB [33], s. 78, 10-11.

³⁷ Por. tamże IV 5, CSHB [33], s. 61, 2-3.

³⁸ Por. tamże, CSHB [33], s. 62, 5. Potwierdzeniem tej konkluzji są fragmenty listów Teofilakta z Ochrydy, w których biskup z odrazą pisze o Bułgarach, jako o ludziach, którzy cuchną skórą kozła – Theophylactus Achridensis, *Epistula 4*, ed. P. Gautier: *Théophylacte d’Achrida, Lettres*, CFHB (Series Thessalonicensis) 16/2, Thessalonique 1986, 140, 58-60, tłum. Brzóstkowska i Swoboda, *Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian*, z. 4, s. 186: „Dlatego zatrzymałem się wśród Bułgarów będąc bezwarunkowym obywatelem Konstantynopola i co – niezwykle – cuchnącym zgnilizną, jak tamci skórą kozła”; tenże, *Epistula 5*, CFHB 16/2, s. 145, 35-36, tłum. Brzóstkowska i Swoboda, *Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian*, z. 4, s. 187: „lecz [pracuje] dla nieczystych sług barbarzyńskich cuchnących skórą kozła”. Por. też J. Shepard, *A marriage too far? Maria Lekapena and Peter of Bulgaria*, w: *The Empress Theophano. Byzantium and the West at the turn of the first millennium*, ed. A. Davids, Cambridge 1995, 138; *The History of Leo the Deacon*, s. 110, nota 37.

³⁹ Por. Иванов, *Византийско-българские*, s. 92-94; J. Bonarek, *Przyczyny i cele bułgarskich wypraw Światosława a polityka Bizancjum w latach sześćdziesiątych X w.*, „*Studia Historyczne*” 39 (1996) 288-291; K. Marinow, *Dzicy, wyniosli i groźni górale. Wizerunek Bułgarów jako mieszkańców gór w wybranych źródłach greckich VIII-XII w.*, w: *Stereotypy bałkańskie. Księga jubileuszowa Profesor Ilony Czamańskiej*, red. J. Paszkiewicz – Z. Pentek, Poznań 2011, 41-42.

Panowanie Piotra rozpoczęło się w aurze konfliktu z Bizancjum i kończyło się podobnie. Zaostrzenie stosunków bizantyńsko-bułgarskich za panowania Nicefora II Fokasa stało się pretekstem do ponownego zainteresowania się Piotrem. Jan Skylitzes wspomina o tym, że Nicefor II Fokas zażądał od Piotra nieprzepuszczania Węgrów, którzy przez terytorium bułgarskie docierali do Bizancjum⁴⁰. Jan Zonaras odnotował dumną odpowiedź bułgarskiego władcy, w której odmawiał on spełnienia żądania bizantyńskiego cesarza i wskazywał, iż swego czasu prosił Bizantyńczyków o wsparcie przeciw Węgom i go nie otrzymał. W zaistniałej zaś sytuacji, kiedy sam ułożył sobie z nimi pokojowe stosunki, nie widział powodu, dla którego miałby rozpocząć wojnę⁴¹. Za to wystąpienie przeciw Bizantyńczykom Piotr został ukarany. Nicefor Fokas skierował przeciw Bułgarom Światosława i jego Rusów, którzy zadali im szereg klęsk. W świetle przekazów źródeł bizantyńskich Piotr jawi się jako niezależny od Bizantyńczyków, dumny władca, który jednak u schyłku swego życia i panowania nie potrafił skutecznie pokierować obroną swego kraju przed najazdem Rusów. W takiej sytuacji triumfujący Leon Diakon mógł pozwolić sobie na współczucie dla niego, kiedy pisał o okolicznościach śmierci Piotra. Oto bułgarski władca na wieść o klęskach swych wojsk w walkach z Rusami tak miał się zasmucić, że „doznał ataku epilepsji i tylko krótki czas pozostając przy życiu, opuścił ten świat”⁴².

Jak wynika z powyższych rozważań bizantyńscy historyografowie wiązali Piotra przede wszystkim z ustanowieniem w roku 927 trwałego pokoju z Cesarstwem. W tych źródłach, które przedstawiają wydarzenia sprzed panowania cesarza Nicefora Fokasa, kiedy to doszło do pogorszenia stosunków między obu państwami, Piotr jest ukazywany najczęściej jako współtwórca pokoju, człowiek głęboko religijny, akceptujący bizantyński sposób rozumienia roli władcy. Bizantyńscy autorzy mimochodem wskazują również na to, że Piotr potrafił skutecznie bronić swojej pozycji i surowo rozprawiać się ze swoimi przeciwnikami. Jednak w źródłach relacjonujących wydarzenia z ostatnich lat jego życia jest on przedstawiany jako człowiek butny, ośmielający się występować przeciw bizantyńskiemu bazyleusowi, za co spotkała go sprawiedliwa i surowa kara.

Warto podkreślić, iż bizantyńscy autorzy najczęściej nie przedstawiali w sposób bezpośredni swojego stosunku do Piotra, co powoduje, że to czytelnik ich dzieł musi sam w oparciu o sposób przedstawiania przez nich konkretnych wydarzeń związanych z bułgarskim władcą budować jego wizerunek.

⁴⁰ Por. Ioannes Scylitzes, *Synopsis historiarum*, CFHB 5, s. 275-276, 23-27 (20).

⁴¹ Por. Ioannes Zonaras *Epitomae historiarum* XVI 27, 13-15, CSHB [49], s. 512, 18 - 513, 7.

⁴² Leo Diaconus, *Historia* V 2, CSHB [33], s. 78, 12-13, tłum. A. Brzóstkowska, *Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian*, z. 5, s. 109).

BULGARIAN TSAR PETER (927-969)
IN THE BYZANTINE HISTORIOGRAPHY OF THE 10TH-12TH CENTURIES

(Summary)

Byzantine historians tied Peter primarily with the establishment of the lasting peace with the Empire in 927. In the sources that present the events from before the reign of the emperor Nikephor Phokas (963-969), when the relations between both states deteriorated, Peter is commonly portrayed as a peacemaker, a deeply religious man, accepting of the Byzantine way of understanding the role of the ruler in religious matters. However, Byzantine authors point out that Peter was able to successfully secure his position and ruthlessly deal with his enemies. The sources describing the events from the last years of his reign portray him as a prideful person, daring to stand up against the Byzantine βασιλεύς, and who gets rightfully and severely punished for his actions.

It should be noted that most often the Byzantine authors did not describe their attitude towards Peter, and did not judge him directly. This results in the reader having to build the image of the Bulgarian ruler himself, based on how the sources describe the events concerning his reign.

Key words: tsar Peter (927-969), Byzantine historiography, Continuation of Theophanes, John Skylitzes, Symeon Logothete.

Słowa kluczowe: car Piotr (927-969), historiografii bizantyńska, Kontynuacja Teofanesa, Jan Skylitzes, Symeon Logoteta.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- CONSTANTINE PORPHYROGENITUS, *De administrando imperio*, Greek text ed. by G. Moravcsik, English translation by R.J.H. Jenkins, CFHB 1, Washington 1967.
- CONSTANTINUS PORPHYROGENITUS, *De ceremoniis aulae byzantinae*, rec. I.I. Reiskius, vol. 1, CSHB [5], Bonnae 1829.
- GEORGIUS MONACHUS, *Vitae imperatorum recentiorum*, rec. I. Bekker, CSHB [31], Bonnae 1838, 763-924.
- IOANNES SCYLITZES, *Synopsis historiarum*, ed. I. Thurn, CFHB (Series Berolinensis) 5, Berolini – Novi Eboraci 1973, tłum. A. Kotłowska: Jan Skylitzes, *Zarys historii, w: Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian. Seria grecka, z. 6: Pisarze wieku XI*, wyd. A. Kotłowska – A. Brzóstkowska, Warszawa 2013, 106-269.
- IOANNES ZONARAS, *Epitomae historiarum*, rec. Th. Büttner-Wobst, CSHB [49], Bonnae 1897.
- LEO DIACONUS, *Historia*, rec. C.B. Hase, CSHB [33], Bonnae 1828, 3-178.
- PSEUDO-SYMEON MAGISTER AC LOGOTHETA, *Annales*, rec. I. Bekker, CSHB [31], Bonnae 1838, 603-760.
- SYMEON MAGISTER ET LOGOTHETA, *Chronicon*, rec. S. Wahlgren, CFHB (Series Berolinensis) 44/1, Berolini – Novi Eboraci 2006.
- Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian, seria grecka, z. 4: Pisarze z X wieku*, wyd. A. Brzóstkowska i W. Swoboda, Prace Slawistyczne 106, Warszawa 1997.

- Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian, seria grecka*, z. 5: *Pisarze z VIII-XII wieku*, przekł. i oprac. A. Brzóstkowska, Prace Slawistyczne 127, Warszawa 2009.
- Theophanes Continuatus*, rec. I. Bekker, CSHB [31], Bonnae 1838, 3-483.
- Theophylacti epistula ad Petrum Bulgariae regem*, ed. I. Dujčev, w: tenże, *L'epistola sui Bogomili del patriarcha costantinopolitani Teofilatto*, w: tenże, *Medioevo bizantino-slavo*, vol. 1: *Saggi di storia politica e culturale*, Storia e Letteratura 102, Roma 1965, 283-315 (sam list w oryginale greckim znajduje się na s. 311-315).
- THEOPHYLACTUS ACHRIDENSIS, *Epistulae*, ed. P. Gautier: Théophylacte d'Achrida, *Lettres*, introduction, texte, traduction et notes par P. Gautier, CFHB (Series Thessalonicensis) 16/2, Thessalonique 1986.

*

ИВАНОВ Й., *Български старини из Македония*, София 1970.

Opracowania

- BANCHICH T.M., *Introduction*, w: *The History of Zonaras from Alexander Severus to the Death of Theodosius the Great*, transl. T.M. Banchich – E.N. Lane, New York 2009, 1-19.
- BILIARSKY I., *St. Peter (927–969), Tsar of the Bulgarians*, w: *State and Church: Studies in Medieval Bulgaria and Byzantium*, ed. V. Gjuzelev – K. Petkov, Sofia 2011, 173-188.
- BONAREK J., *Przyczyny i cele bulgarskich wypraw Światosława a polityka Bizancjum w latach sześćdziesiątych X w.*, „*Studia Historyczne*” 39 (1996) 287-302.
- BONAREK J., *Romajowie i obcy w Kronice Jana Skylitzesa. Identyfikacja etniczna Bizantyńczyków i ich stosunek do obcych w świetle Kroniki Jana Skylitzesa*, Toruń 2003.
- BROWNING R., *Byzantium and Bulgaria. A Comparative Study across the Early Medieval Frontier*, London 1975.
- BRZOSZOWSKA Z.A., *Car i caryca czy cesarz i cesarzowa Bułgarów? Tytułatura Piotra i Marii-Ireny Lekapeny w średniowiecznych tekstach słowiańskich (Jak powinniśmy nazywać władców bułgarskich z X stulecia)*, „*Die Welt der Slaven*” 62 (2017) 17-26.
- BRZOSZOWSKA Z.A. – LESZKA M.J., *Maria Lekapene, Empress of the Bulgarians. Neither a Saint nor a Malefactress*, *Byzantina Lodziensia* 36, Łódź 2017.
- BRZÓSTKOWSKA A., *Kroniki z kregu Symeona Logotety*, w: *Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian, seria grecka*, z. 5: *Pisarze z X wieku*, przekł. i oprac. A. Brzóstkowska, Prace Slawistyczne 127, Warszawa 2009, 64-67.
- CHEYNET J.-C., *John Skylitzes, the author and his family*, w: *John Skylitzes, A synopsis of Byzantine History, 811-1057*, introd., text, notes, transl. J. Wortley, Cambridge 2010, IX-XI.
- FEATHERSTONE J.M., *Theophanes Continuatus: A History for the Palace*, w: *La face cachée de la littérature byzantine. Le texte en tant que message immédiat, Actes du Colloque internationale, Paris, 5-7 juin 2008*, sous la dir. de P. Odorico, *Dossiers Byzantins* 11, Paris 2012, 123-135.
- FEATHERSTONE J.M., *Theophanes Continuatus VI and De Cerimoniis I*, 96, *ByzZ* 104 (2011) 115-123.
- FINE J.V.A. *The Early Medieval Balkans: A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*, Ann Arbor 1983
- FINE J.V.A., *A Fresh Look at Bulgaria under Tsar Peter I (927–969)*, „*Byzantine Studies*” 5 (1978) 88-95.
- Flusin B., *Re-writing history: John Skylitzes' Synopsis historion*, w: *John Skylitzes, A synopsis of Byzantine History, 811-1057*, introd., text, notes, transl. J. Wortley, Cambridge 2010, XII-XXXIII.

- Grigoriadis I., *Linguistic and literary studies in the Epitome Historion of John Zonaras*, Thessaloniki 1998.
- The History of Leo the Deacon. Byzantine Military Expansion in the Tenth Century*, introd., transl., annot. A-M. Talbot – D. F. Sullivan, with assistance G.T. Dennis – S. McGrath, Washington 2006.
- Holmes C., *The rhetorical structure of Skylitzes' Synopsis Historion*, w: *Rhetoric in Byzantium*, ed. E. Jeffreys, Aldershot 2003, 187-199.
- HOWARD-JOHNSTON J., *Byzantium, Bulgaria and the Peoples of Ukraine in the 890s*, w: *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, t. 7, ред. А.И. Айбабин, Симферополь 2000, 343-345.
- JUREWICZ O., *Historia literatury bizantyńskiej. Zarys*, Wrocław 1982.
- KAZHDAN A., *History of Byzantine Literature (850-1000)*, ed. Ch. Angelidi, Athens 2006.
- LESZKA M.J., *Bunt Michała (930)*, „Slavia Antiqua” 58 (2017) (w druku).
- LESZKA M.J., *Car Piotr w opinii Bizantyńczyków*, „Slavia Antiqua” 42 (2001) 97-106.
- LESZKA M.J., *Rola cara Piotra (927-969) w życiu bułgarskiego Kościoła. Kilka uwag*, *VoXP* 36 (2016) t. 66, 429-442.
- LESZKA M.J., *Spisek Jana przeciw carowi Piotrowi (928) – raz jeszcze*, „Balcanica Posnaniensia” 23 (2016) 5-13.
- LESZKA M.J., *Symeon I Wielki a Bizancjum. Z dziejów stosunków bułgarsko-bizantyńskich w latach 893-927*, *Byzantina Lodziensia* 15, Łódź 2013.
- LESZKA M.J., *Wizerunek władców pierwszego państwa bułgarskiego w bizantyńskich źródłach pisanych (VIII - pierwsza połowa XII wieku)*, *Byzantina Lodziensia* 7, Łódź 2004.
- LESZKA M.J. – MARINOW K., *Carstwo bułgarskie. Polityka, społeczeństwo, gospodarka, kultura, 866-969*, Warszawa 2015.
- LJUBARSKIJ J.N., *Theophanes Continuatus und Genesisios. Das Problem einer gemeinsamen Quelle*, „Byzantinoslavica” 48 (1987) 45-55.
- MARINOW K., *Dzicy, wyniosli i groźni górale. Wizerunek Bułgarów jako mieszkańców gór w wybranych źródłach greckich VIII-XII w.*, w: *Stereotypy bałkańskie. Księga jubileuszowa Profesor Ilony Czamańskiej*, red. J. Paszkiewicz – Z. Pentek, Poznań 2011, 35-45.
- MARKOPOULOS A., *Théodore Daphnopatés et la Continuation de Théophane*, *JÖB* 35 (1985) 171-182.
- MCCORMICK M., *Eternal Victory: Triumphal Rulership in Late Antiquity, Byzantium and the Early Medieval West*, Cambridge 1987.
- PAPAMASTORAKIS T., *The Bamberg Hanging Reconsidered*, „Δελτίον της Χριστιανικής Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας” 24 (2003) 375-392.
- PRINZING G., *Das Bamberger Gunthertuch in neuer Sicht*, „Byzantinoslavica” 54 (1993) 218-231.
- PRINZING G., *Bizantyńczycy wobec obcych*, oprac. K. Iłski, Poznań 1998.
- REK S., *Geneza tytułu carskiego w państwie zachodniobułgarskim*, „Balcanica Posnaniensia” 2 (1985) 51-57.
- SEIBT W., *Johannes Skylitzes: Zur Person des Chronisten*, *JÖB* 25 (1976) 81-85.
- SHEPARD J., *A marriage too far? Maria Lekapena and Peter of Bulgaria*, w: *The Empress Theophano. Byzantium and the West at the turn of the first millennium*, ed. A. Davids, Cambridge 1995, 121-149.
- SIGNES CODOÑER J., *Algunas consideraciones sobre la autoría del Theophanes Continuatus*, „Erytheia” 10 (1989) 17-28.

- SWOBODA W., *Kontynuacja Georgiosa*, w: *Słownik Starożytności Słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*, t. 2, red. W. Kowalenko – G. Labuda – T. Lehr-Splawinski, Wrocław 1965, 468.
- ŠEVČENKO I., *Introduction*, w: *Chronographiae quae Theophanis Continuati nomine fertur Liber que Vita Basilii Imperatoris amplectitur*, ed. I. Ševčenko, Berlin 2011, 3-13.
- THURN H., *Ioannes Skylitzes, Autor und Werk*, w: *Ioannis Scylitzae Synopsis historiarum*, rec. I. Thurn, CFHB Series Berolinensis 5, Berolini – Novi Eboraci 1973, VII-LVI.
- TREADGOLD W., *The Middle Byzantine Historians*, Basingstoke 2013.
- TSIRPANLIS C.N., *Byzantine Reactions to the Coronation of Charlemagne*, „Byzantina” 6 (1974) 347-360.
- WAHLGREN S., *Autor und Werk*, w: *Symeonis Magistri et Logothetae Chronicon*, ed. S. Wahlgren, Berolini – Novi Eboraci 2006, 3-8.
- ZIEGLER K., *Zonaras*, RE X/A1 718-732.

*

- АТАНАСОВ Г., *Инсигниите на средновековните български владетели. Корони, скиптри, сфери, оръжия, костюми, накити*, Плевен 1999.
- БАКАЛОВ Г., *Средновековният български владетел. Титулатура и инсигнии*, София 1995².
- БИЛЯРСКИ И., *Покровители на Царство. Св. Цар Петър и св. Параскева-Петка*, София 2004.
- БОЖИЛОВ И., *Цар Симеон Велики (893-927): Златният век на Средновековна България*, София 1983.
- БОЖИЛОВ И. – ГЮЗЕЛЕВ В., *История на средновековна България. VII–XIV в.*, София 2006.
- Българският златен век. Сборник в чест на цар Симеон Велики (893-927)*, ред. В. Гюзелев – И. Г. Илев – К. Ненов, Пловдив 2015.
- ДУЙЧЕВ И., *Стара българска книжнина*, vol. 1, София 1943.
- ЗЛАТАРСКИ В.Н., *Известията за българите в хрониката на Симеон Метафраст и Логотет*, w: *tenže, Избрани произведения в четири тома*, t. 1, ред. П. Петров, София 1972, 359-573.
- ЗЛАТАРСКИ В.И., *История на българската държава през средните векове*, t. I/2, *Първо българско Царство. От славянизацията на държавата до падането на Първото царство (852-1018)*, София 1927.
- ИВАНОВ С.А., *Византийско-болгарские отношения в 966-969 гг.*, „Византийский Временник” 42 (1981) 88-100.
- ИВАНОВ С.А., *Полемическая направленность «Истории» Льва Диакона*, „Византийский Временник” 43 (1982) 74-80.
- КАЖДАН А.П., *Из истории византийской хронографии X в.*, 1: *О составе так называемой „Хроники Продолжателя Феофана”*, „Византийский Временник” 19 (1961) 76-96.
- КАЖДАН А.П., *Хроника Симеона Логофета*, „Византийский Временник” 15 (1959) 125-143.
- КАЙМАКАМОВА М., *Българска средновековна историопис*, София 1990.
- ЛЕШКА М.Й., *Образът на българския цар Борис II във византийските извори*, „Studia Balcanica” 25 (2006) 145-152.
- ЛЕШКА М.Й., *Симеон Велики и Византия. Из историята на българ-византийските отношения през 893-927*, София 2017.
- ЛЕШКА М.Й. – МАРИНОВ К., *Спорные вопросы правления болгарского царя Петра I (927-969)*, „Palaeobulgarica” 41 (2017) nr 1, 23-39.

- Литаврин Г.Г., *Константин Багрянородный о Болгарии и Болгарах*, в: *Сборник в чест на акад. Димитър Ангелов*, ред. В. Велков, София 1994, 30-37.
- Любарский Я.Н. *Сочинение Продолжателя Феофана. Хроника, история, жизнеописание?*, в: *Продолжатель Феофана, Жизнеописание жезвизантийскии царей*, ред. Я.Н. Любарский, Санкт-Петербург 1992, 293-368.
- Николов А., „*Великият между царете*”. *Изграждане и утвърждаване на българската царска институция през управлението на Симеон I*, в: *Българският златен век. Сборник в чест на цар Симеон Велики (893-927)*, ред. В. Гюзелев – И.Г. Илиев – К. Ненов, Пловдив 2015, 149-188.
- Николов А., *Политическа мисъл в ранносредновековна България (средата на IX – края на X в.)*, София 2006.
- Павлов П., *Години на мир и „ратни беди” (927-1018)*, в: Г. Атанасов – В. Вачкова – П. Павлов, *Българска национална история*, vol. 3: *Първо българско царство (680-1018)*, Велико Търново 2015, 403-479
- Павлов П., *Векът на цар Самуил*, София 2014.
- Симеонова Л., *Образът на българския владетел във византийската книжнина (средата на IX – началото на XI в.)*. Няколко примера, в: *Представата за „другия” на Балканите*, София 1995, 20-31.
- Сюзюмов М.Я., *Лев Диакон и его время*, в: Лев Диакон, *История*, perev. М.М. Копыленко, *Комментарии* М.Я. Сюзюмов – С.А. Иванов, Москва 1988, 137-165.
- Тодоров Т., *България през втората и третата четвърт на X век: политическа история*, София 2006 (niepublikowana praca doktorska).
- Тодоров Т., *Владетелският статут и титла на цар Петър I след октомври 927 г.: писмени сведения и сфрагистични данни (сравнителен анализ)*, в: *Юбилеен сборник. Сто години от рождението на д-р Васил Хараланов (1907-2007)*, Шумен 2008, 93-108.
- Чешмеджиев Д., *Цар Петър във византийските извори*, в: *Кръгла маса. „Златният век на цар Симеон”: политика, религия и култура*, ред. В. Станев, София 2014, 103-110.